

Förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse

Innehåll

1	Inledning.....	1
2	Reglernas samband och struktur.....	2
3	Förundersökningsbegränsning.....	3
4	Förundersökningsbegränsning i åtalsunderlåtelsefallen	4
4.1	Den misstänkta har begått andra brott – punkten 3.....	5
4.1.1	Hållpunkter för prövningen enligt punkten 3.....	6
4.1.2	När föreligger ett väsentligt intresse?.....	7
4.1.3	Tillämpningen av punkten 3 vid nya brott.....	10
4.2	Brottet kan antas ge böter eller villkorlig dom – punkterna 1 och 2.....	11
4.2.1	Bötesfallet (med tabell).....	11
4.2.2	Villkorlig dom-fallet.....	13
4.2.3	Väsentliga intressen i bötes- och villkorlig dom-fallen.....	14
4.3	Den misstänkta får vård – punkten 4.....	14
4.3.1	Väsentliga intressen i vårdfallen	15
5	Åtalsunderlåtelse	16
6	Speciella fall av förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse	18
	Flödesscheman	20

1 Inledning

Riktlinje: Åklagare ska tillämpa reglerna om förundersökningsbegränsning. Vid beslut om förundersökning bör eftersträvas att utredningsresurser inte används till utredning av brott som har liten eller ingen påverkan på straffmätning eller påföljdsval.

Riksåklagaren ger här vägledning för åklagarnas tillämpning av reglerna om förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse. Syftet med riktlinjerna är att tillgodose intresset av enhetlighet i tillämpningen och att ge underlag för en mer effektiv brottsbekämpning. Genom att avstå från att lägga resurser där insatserna ger små eller inga effekter på påföljden skapas förutsättningar för en snabb lagföring och frigörs resurser för att utreda andra brott.

Inom många brottsområden står en begränsad krets gärningspersoner för en stor andel av brottsligheten. En effektiv brottsbekämpning bör på sådana områden

riktas in mot att snabbt lagföra så många gärningspersoner som möjligt, snarare än att lagföra varje gärningsperson för så många brott som möjligt.

Reglerna om förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse syftar till att bidra till en effektiv brottsbekämpning. De ger åklagaren stöd för att koncentrera utredningsresurser och undvika att rättegångar blir onödigt omfattande. På så sätt kan samhällets reaktion på begångna brott komma snabbt. För den som därefter begår nya brott kan samhället reagera med den skärpa som är påkallad vid återfall i brottslighet. Reglerna är därmed också i förlängningen ett viktigt verktyg för att realisera kriminaliseringens grundsyfte – att motverka framtida brott och risken för framtida brottsoffer.

Det är således viktigt att riktlinjerna tillämpas aktivt och konsekvent på ett så tidigt utredningsstadium som möjligt, utan begränsning till ärenden av visst slag eller omfattning. De centrala riktlinjerna återfinns i dokumentets texttrutor. Riktlinjerna ska ses tillsammans med reglerna om ärendesamordning och en välfungerande samverkan med utredande myndigheter.

Som bilaga till dessa riktlinjer finns tre flödesscheman som åskådliggör den stegvisa prövningen av nu aktuella frågor.

Vad gäller möjligheten till straffvarning och förundersökningsbegränsning i ungdomsärenden – se avsnitt 1.4 i Riksåklagarens riktlinjer för handläggning av ungdomsärenden (RåR 2006:3).

Reglerna om förundersökningsbegränsning hämtar i stora delar sitt praktiska innehåll från reglerna om åtalsunderlåtelse och om särskild åtalsprövning. Riktlinjerna behandlar endast översiktligt den särskilda åtalsprövningen.

2 Reglernas samband och struktur

Vägledning: Vid brott där särskild åtalsprövning föreskrivs har åklagaren att först ta ställning i åtalsfrågan. I de fall ett åtal är påkallat från allmän synpunkt är utrymmet att besluta om förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse i regel litet.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse innebär att åklagaren konstaterar att den misstänkta har begått brottet. Vid åtalsunderlåtelse måste därför skuldfrågan vara klar, vilket den inte måste vara för att åklagaren ska kunna besluta om förundersökningsbegränsning.

Riktlinje: Skiljelinjen mellan beslut om att lägga ned en förundersökning och beslut att inte väcka åtal ska gå vid genomförd slutdelgivning enligt 23 kap. 18 a § RB eller genomförd utredning enligt 23 kap. 22 § RB. Det får dock inte innebära att åtal väcks för ett brott som det hade varit motiverat att förundersökningsbegränsa. I sådana fall får även en färdig utredning läggas ned.

I svensk rätt gäller principen om absolut åtalsplikt, se 20 kap. 6 § RB. Principen är försedd med en rad undantag, inte minst genom regler om särskild åtalsprövning

för vissa brottstyper. En mer allmän lämplighetsprövning av åtalsfrågan finns i reglerna om åtalsunderlåtelse.

Som en konsekvens av principen om absolut åtalsplikt gäller också en absolut förundersökningsplikt, se 23 kap. 1 § RB. Reglerna om förundersökningsbegränsning i 23 kap. 4 a § RB innebär en inskränkning av förundersökningsplikten. Med stöd av den bestämmelsen kan åklagaren besluta att inte inleda en förundersökning och besluta att lägga ned en inledd förundersökning.

Särskild åtalsprövning innebär en uttrycklig presumtion mot åtal för vissa särskilt angivna brottstyper. Den prövningen ska ske innan man bedömer förutsättningarna för förundersökningsbegränsning eller åtalsunderlåtelse. Om åklagaren bedömer att åtal är påkallat från allmän synpunkt är det praktiska utrymmet att avstå från utredning och åtal med stöd av reglerna om åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning i regel litet, särskilt i de fall där det är ett starkt målsägandebeslut som gör ett åtal påkallat. Det är i första hand aktuellt då det står klart att det brott som kräver särskild åtalsprövning kommer att sakna betydelse för påföljden.

För ett beslut om åtalsunderlåtelse krävs att det råder klarhet i skuldfrågan och att utredningen är slutredovisad. Något krav på klarlagd skuld finns inte uppställt för ett beslut om förundersökningsbegränsning. Det praktiska utrymmet för förundersökningsbegränsning är med hänsyn till detta väsentligt större än utrymmet för åtalsunderlåtelse.

Polisledda förundersökningar som slutredovisats till åklagare trots att det föreligger starka skäl för förundersökningsbegränsning bör åklagaren avsluta med ett omedelbart beslut att lägga ned förundersökningen. Det är således inte nödvändigt att först återuppta förundersökningen. En utredning enligt 23 kap. 22 § RB (exempelvis trafikärenden) kan dock inte läggas ned. Om en sådan utredning på grund av förnekande eller brister i utredningen inte kan bli föremål för ett beslut om åtalsunderlåtelse, bör åklagaren istället besluta om att inte inleda förundersökning med stöd av 23 kap. 4 a § RB.

3 Förundersökningsbegränsning

Riktlinje: Beslut om förundersökningsbegränsning ska fattas på ett så tidigt utredningsstadium som möjligt.

Beslut om förundersökningsbegränsning (genom att lägga ned eller att inte inleda en förundersökning) fattas av åklagare eller av polisiär undersökningsledare (23 kap. 4 a § 3 st. RB). För en effektiv rättskedja är det angeläget att omständigheter som talar för att begränsa en utredning uppmärksammas så tidigt som möjligt. Det kräver en löpande dialog med polisen och andra utredande myndigheter, liksom en effektiv ärendesamordning.

En förundersökning får läggas ned eller inte inledas om det kan antas att åtal inte skulle komma att ske till följd av en bestämmelse om särskild åtalsprövning. Det

finns ett antal sådana bestämmelser i brottsbalken och i specialstraffrätten, liksom enligt lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare (LUL) och lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall (LVM). Regleringen innebär att man på ett mycket tidigt stadium prövar förutsättningarna för allmänt åtal under förutsättning att underlaget medger det. Emellanåt kan det, liksom i åtalsunderlåtelsefallen, föreligga ett självständigt intresse av att saken utreds och som alltså inte är kopplat till om åtal ska väckas.

Förundersökningsbegränsning får därutöver beslutas om det kan antas att åtal för brottet inte skulle komma att ske till följd av bestämmelser om åtalsunderlåtelse och något väsentligt allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts (*åtalsunderlåtelsefallen*), om fortsatt utredning skulle kräva kostnader som inte står i rimligt förhållande till sakens betydelse och det dessutom kan antas att brottets straffvärde inte överstiger fängelse i tre månader (*disproportionsfallet*) eller om en domstolsprövning skulle orsaka gärningspersonen svårt lidande eller framstå som meningslös eller anstötlig ur allmänhetens synvinkel (*extraordinära fall*).

Det är angeläget att likartade fall inte behandlas olika. I en situation där flera personer misstänks för samma brottslighet bör åklagaren sträva efter att behandla dem på samma sätt i processuellt hänseende.

4 Förundersökningsbegränsning i åtalsunderlåtelsefallen

Inledning: Reglerna om förundersökningsbegränsning medger att åklagarna begränsar utredningar även då det inte är säkert att prognoser infrias.

Riktlinje: Ett visst mått av osäkerhet ska inte hindra i övrigt motiverade begränsningsbeslut. Sådana beslut ska normalt stå fast även om prognosen inte skulle infrias.

En förundersökning får läggas ned om det kan antas att åtal för brottet inte skulle komma att ske till följd av bestämmelser om åtalsunderlåtelse i 20 kap. RB och något väsentlig allmänt eller enskilt intresse inte åsidosätts genom beslutet. Under samma villkor kan man besluta att inte inleda förundersökning.

Snart sagt alla beslut om förundersökningsbegränsning förutsätter prognoser. Den osäkerhet som alltid finns vid prognoser får inte hindra motiverade beslut. I den mån prognosen avser utfallet av en förundersökning som leds av en annan åklagare, bör en kontakt tas för att informera sig om utredningsläget och informationen dokumenteras i ärendet.

4.1 *Den misstänkta har begått andra brott – punkten 3*

Riktlinjer: Vid *samtidiga brott* och vid *nyupptäckta brott* finns det ofta utrymme för att begränsa en utredning så att den svarar mot två tredjedelar av den samlade brottslighetens straffvärde.

Vid komplex och svårutredd brottslighet kan intresset av att undvika långa utredningstider ge underlag för ytterligare begränsning. En utredning ska som riktmärke inte pågå i mer än ett år.

Förundersökningsbegränsning ska normalt inte beslutas om det medför att den misstänkta får en annan typ av påföljd än vad som annars vore motiverat.

Vid *nytt brott* är utrymmet för att avstå från att utreda det nya brottet väsentligt mindre. Under förutsättning att påföljden för det nya brottet kan antas bli annan än fängelse finns det dock ett visst utrymme för begränsningsbeslut.

Förundersökning behöver inte inledas eller får läggas ned om det kan antas att åtal för det aktuella brottet inte skulle komma att ske till följd av ett beslut om åtalsunderlåtelse på den grunden att den misstänkta har begått annat brott och det, utöver påföljden för detta brott, inte krävs påföljd med anledning av det aktuella brottet, d.v.s. om den förutsedda eller redan utdömda påföljden framstår som en tillräcklig och adekvat påföljd även med beaktande av det nya brottet. Ett sådant beslut förutsätter att något väsentligt allmänt eller enskilt intresse varken åsidosätts genom den förutsedda åtalsunderlåtenheten eller genom beslutet om förundersökningsbegränsning (23 kap. 4 a § 1 st. 2 p. och 20 kap. 7 § 1 st. 3 p. RB).

Vid *seriebrottslighet* och annan upprepade brottslighet, särskilt vid omfattande sådan, avseende brott av likartat slag finns ett betydande utrymme för förundersökningsbegränsning. Åklagaren bör då rikta in arbetet på att få en för hela brottsligheten godtagbar påföljd, till exempel genom att utreda ett representativt urval av brott som belyser brottslighetens art och systematiska karaktär.

Det här är giltigt för alla typer av brott, vare sig det är upprepade narkotikaförsäljningar, en serie inbrottsstöld, många bedrägerier eller upprepade våldsbrott.

Inte minst vid brott av seriekaraktär står en begränsad krets av gärningspersoner för en stor del av brottsligheten. Det gör det särskilt angeläget att snabbt åstadkomma en tillräcklig lagföring så att resurserna kan riktas mot nästa förövare.

Även vid *brott av olika slag* finns det ofta utrymme för en begränsning av utredningen då den förutsedda eller redan utdömda påföljden vid en helhetsbedömning framstår som tillräcklig. När exempelvis enstaka fall av grov misshandel, rån, grov stöld eller liknande, vilka har ett förhållandevis högt straffminimum, och annan, mindre grov brottslighet, samtidigt föreligger till bedömning är utrymmet att begränsa utredningen avseende den senare brottsligheten betydande. Särskilt uttalat är detta förhållande när ett mycket allvarligt brott, exempelvis mord eller dråp, sammanträffar med lindriga brott.

På motsvarande sätt bör mera omfattande kriminalitet av "normal" beskaffenhet ge skäl att begränsa förseelser och andra lindrigare gärningar som från påföljdssynpunkt är mer eller mindre utan betydelse.

Vad som nu har sagts gäller fall då flera misstankar mot samma person föreligger till samtidig prövning (samtidiga brott) samt fall då en dömd person är misstänkt för att ha begått annat brott före domen (nyupptäckt brott). Vid nyupptäckta brott föreligger redan en domstols dom med besked om vilket reaktion som den övriga brottsligheten har motiverat. Åklagaren får då bedöma om den påföljden är tillräcklig också som reaktion på all brottslighet. Vid samtidiga brott är åklagaren hänvisad till att själv göra en prognos om utfallet i domstol, inklusive förutsättningarna för en fällande dom för den brottslighet som lagförs.

Även det fallet att den misstänkta dömts i en annan stat eller att en dom i den andra staten kan påräknas omfattas. Om t.ex. ett utlämningsförfarande kan beräknas leda till att den misstänkta erhåller en adekvat påföljd även med beaktande av brott som i och för sig borde åtalas här, kan den svenska utredningen begränsas.

Ungår den misstänkta påföljd när ett brott upptäcks eller begås är åklagaren inte bunden av de regler i 34 kap. BrB som begränsar domstolens möjlighet att meddela konsumtionsdom vid sammanträffande av brott. Åklagarens bedömningar bör dock inte avvika alltför mycket från vad domstolen skulle komma fram till.

Osäkerhet kring prognosens träffsäkerhet får inte hindra åklagaren från att, i ett så tidigt stadiet som möjligt, söka möjligheter att begränsa en förundersökning där så är motiverat. Även om åklagarens välgrundade antaganden sedan skulle slå fel, är utgångspunkten att de tidigare begränsningsbesluten ska stå fast. Om det inte alls blir någon fällande dom för den brottslighet åklagaren har drivit kan man ha skäl att överväga om den utredning som begränsats ska återupptas, men också då är presumptionen stark för att begränsningsbeslutet ska stå fast.

4.1.1 *Prövningen enligt punkten 3 vid samtidiga och nyupptäckta brott*

Vägledning: För samtidiga brott och nyupptäckta brott bör prövningen ske enligt följande:

1. Vilken skillnad i straffvärde innebär det att avstå från att utreda vissa brott, jämfört med straffvärdet för övrig (redan avdömd) brottslighet?
2. Motiverar en annars lång utredningstid en ännu tuffare begränsning? Även mer komplex och svårutredd brottslighet ska som utgångspunkt kunna åtalas inom ett år från det att brottsligheten har anmälts.
3. Kan begränsning beslutas utan att valet av påföljd påverkas?
4. Finns det några väsentliga intressen som hindrar en begränsning?

Frågan om väsentliga intressen behandlas under särskild rubrik. Här ges vägledning om bedömningen av straffvärde, utredningstid och förväntad påföljd.

Bedömning av straffvärde (p. 1 i rutan)

Åklagaren bör förundersökningsbegränsa då endast mindre skillnader i straffvärde mellan den brottslighet som ska utgöra bas för en begränsning och den samlade brottsligheten kan förutses. Med mindre skillnader avses exempelvis någon eller ett par månaders ytterligare straffvärde till ett ettårigt straff.

Utrymmet för ytterligare koncentrerings beror på vilka resursvinster som står att vinna med ett sådant beslut, alltså hur tidigt i utredningen beslutet fattas. Som en generell synpunkt bör det ofta finnas utrymme för att genom förundersökningsbegränsning koncentrera utredningen till den brottslighet som svarar för minst två tredjedelar av den samlade brottslighetens straffvärde.

Vad gäller brottslighet med ett samlat straffvärde på dagsbotsnivå finns det ett utrymme för att begränsa så att straffvärdet avseende den brottslighet som utreds inte understiger hälften av det uppskattade straffvärdet för den samlade brottsligheten. Detta innebär att begränsning alltid kan ske avseende brott som endast har penningböter i straffskalan när dagsböter kan förutses för övriga brott om inte ett väsentligt allmänt intresse talar däremot.

Bedömning av utredningstid (p. 2 i rutan)

I sammanhanget är den beräknade tidsåtgången för utredningen av ett visst brott av betydelse. Detta gäller främst vid planeringen av hur ett antal – ofta relaterade – misstankar om allvarliga och/eller komplexa brott bäst kan utredas, inte minst vid bekämpning av ekonomiska brott.

Även mer komplex och svårutredd brottslighet ska som utgångspunkt kunna åtalas inom ett år från det att brottsligheten har anmälts. För att göra detta möjligt måste man i många fall göra hårdare prioriteringar än annars. Det är därför ofta motiverat att avstå från att utreda t.ex. anmäld skattebrottslighet eller oredlighetsbrott när det samtidigt finns förutsättningar för att leda ett grovt bokföringsbrott i bevis mot samma gärningsperson. Med ett bedömt straffvärde för bokföringsbrottet om minst sex månaders fängelse, bör en lagföring inom ett år kunna motivera begränsningen även om det samlade straffvärdet för brottsligheten skulle uppgå till två-tre års fängelse och återstoden är svårutredd. I vissa fall kan effektivitetsintresset motivera ännu tydligare koncentrerings av utredningsinsatserna. De skarpaste begränsningsbesluten bör förbehållas brottsmisstankar där mycket kvarstår outrett.

Bedömning av påföljd (p. 3 i rutan)

Då utgångspunkten är att beslutet inte ska påverka det slutliga påföljdsvalet måste samtliga faktorer som avgör påföljdsvalet – i första hand brottslighetens straffvärde och art och eventuellt återfall i brott – tas i beaktande då åklagaren prövar begränsningsfrågan. Det innebär bland annat att ett grovt rattfylleri med ett måttligt straffvärde redan av påföljdsskäl i normala fall inte kan begränsas om övrig brottslighet utgörs av förmögenhetsbrott med ett straffvärde under ett år. Att det slutliga påföljdsvalet inte ska påverkas innebär dock inte att frågan om en frivårdspåföljd ska kombineras med böter eller inte har någon särskild betydelse i detta sammanhang.

4.1.2 När föreligger ett väsentligt intresse? (p. 4 i rutan i 4.1.1)

Frågan om något väsentligt intresse hindrar en förundersökningsbegränsning måste delas upp i två: 1) finns det något väsentligt intresse som hindrar den åtalsunderlåtelse som åklagaren ska kunna se i förlängningen av en slutförd utredning och 2) finns det något väsentligt intresse som hindrar att man också avstår från att genomföra en förundersökning.

Väsentliga allmänna intressen

Riktlinjer: För samtida brott och nyupptäckta brott har i huvudsak de allmänna intressena beaktats genom de bedömningar om straffvärde och påföljdsval som tidigare har beskrivits (avsnitt 4.1.1). Att ett brott hör till kategorin artbrott eller att det är fråga om återfall ska inte, vid sidan om straffvärde och påföljdsval, beaktas särskilt.

Utrymmet är dock påtagligt litet att begränsa misstankar om mened och övergrepp i rättssak.

Att egendom till ett betydande värde ska förverkas, att anmälan om brott gjorts av en tillsynsmyndighet eller att brottet väckt stor uppmärksamhet och ett begränsningsbeslut kan komma att skada allmänhetens förtroende för åklagarväsendet, hör till sådant som kan hindra ett annars motiverat begränsningsbeslut.

Det är möjligt att förundersökningsbegränsa en utredning om artbrott om den misstänkta ändå får ett tillräckligt fängelsestraff. Lagföring av exempelvis misshandel, våld mot tjänsteman och grovt rattfylleri kan därför avstås från under förutsättning att väsentliga enskilda intressen inte sätter hinder i vägen. Det särskilda intresset av att hävda själva kärnan i rättssystemet gör dock att utrymmet under alla förhållanden är litet för att begränsa misstankar om mened och övergrepp i rättssak.

I de fall åklagaren inte utan särskild talan kan få ett förverkande till stånd föreligger ofta skäl att såväl ansvars- som förverkandefrågan prövas av domstol. Normalt utgör dock ett förverkandeyrkande understigande ett prisbasbelopp inte hinder mot ett i övrigt motiverat begränsningsbeslut.

I situationer då ansvarstalan är en förutsättning för att näringsförbud eller rådgivningsförbud ska kunna meddelas, föreligger normalt ett väsentligt intresse som hindrar en åtalsunderlåtelse. Detsamma gäller när brottet har betydelse för återkallelse av körkort, yrkeslegitimation eller liknande.

I avsnittet om förundersökningsbegränsning i bötesfallen konstateras att det bara sällan finns utrymme att avstå från utredning då brottet anmälts av en myndighet inom ramen för sin tillsynsuppgift. Situationen är annorlunda då flera brott föreligger till bedömning, men även här finns det skäl att överväga det allmänna intresset av utredning och åtal.

Emellanåt kan det allmänna intresset i första hand vara kopplat till att saken utreds, exempelvis så att en åtalsunderlåtelse kan ligga till grund för körkortsåterkallelse. Det kan också finnas ett allmänt intresse att få klarhet i saken när en händelse har väckt stor uppmärksamhet.

Väsentliga enskilda intressen

Riktlinjer: Bara undantagsvis är ett ersättningsyrkande under ett halvt prisbasbelopp avseende personskador och ett helt prisbasbelopp avseende egendomsskador ett sådant enskilt intresse att det hindrar ett annars motiverat begränsningsbeslut. I vad mån ett befogat högre ersättningsyrkande ska utgöra ett hinder beror på parternas ekonomiska situation och målsägandens möjligheter att bli ersatt på annat sätt.

Den grova kränkning av integriteten som brottet har inneburit för målsäganden kan redan i sig motivera utredning och åtal. Det gäller i första hand gärningar med utstuderade inslag av hot eller våld. Då någon har utsatt en person för många sådana brott bör dock den aspekten anses tillgodosedd genom ett representativt urval av gärningar.

Vid bedömning av om det föreligger något väsentligt enskilt intresse ska hela brottsofferperspektivet beaktas. Enskilda anspråk har dock en särskild betydelse. Avgörande är framför allt anspråkets storlek i förhållande till parternas ekonomiska förhållanden och målsägandens möjlighet att bli tillgodosedd på annat sätt, till exempel genom försäkring eller genom att den misstänkta ersätter eller avhjälpes skadan.

Det finns skäl att göra skillnad mellan ett enskilt anspråk grundat på personskada (både ekonomiska och ideella skadeföljder, inklusive ersättning för kränkning) och sak- eller förmögenhetsskada. För att över huvud taget kunna hindra ett annars motiverat begränsningsbeslut krävs normalt ett befogat ersättningsyrkande över ett halvt prisbasbelopp för personskada. För sakskada krävs normalt ett befogat ersättningsyrkande överstigande ett prisbasbelopp. Vid bristande betalningsförmåga hos misstänkt torde ett väsentligt enskilt intresse aldrig föreligga då prövningen av ett skadestånd normalt inte kan anses vara av vikt för målsäganden om det är sannolikt att ett utdömt skadestånd inte skulle kunna verkställas. På samma sätt förhåller det sig då misstänkt har betalat eller gjort en betalningsutfästelse avseende aktuellt anspråk. Vidare ska hänsyn tas till målsägandens ekonomiska situation varför ett motiverat begränsningsbeslut inte bör hindras av ett enskilt anspråk överstigande ovan angivna belopp om målsäganden t.ex. är ett företag som inte endast har liten verksamhet. Det föreligger dessutom sällan ett väsentligt enskilt intresse p.g.a. förväntat enskilt anspråk om målsäganden har eller borde ha haft försäkringsskydd för skadan.

Den grova kränkning av integriteten som brottet har inneburit för målsäganden kan också vara av sådant slag att åtal bör väckas redan av det skälet. Sexual- och fridskränkingsbrott mot barn och vuxna och andra gärningar med utstuderade inslag av hot eller våld aktualiserar i första hand en sådan bedömning. Om en och samma gärningsperson har utsatt samma målsägande för en lång rad sådana brott bör det väsentliga enskilda intresset anses tillgodosett genom ett representativt urval av gärningar.

4.1.3 *Prövningen av punkten 3 vid nya brott*

Riktlinjer: När en dömd person misstänks för att ha begått ett nytt brott efter domen är utrymmet att avstå från att utreda det nya brottet litet och avser fall där det nya brottet kan anses ringa och den förväntade påföljden är av begränsat slag jämfört den tidigare utdömda påföljden. Det är uteslutet att avstå från att utreda om det nya brottet förväntas ge fängelse.

Vid brott begångna under straffverkställighet på anstalt är utrymmet att besluta om förundersökningsbegränsning mycket litet, även om annan påföljd än fängelse skulle kunna komma i fråga.

Ett nytt brott innebär att den misstänkta inte har tagit intryck av en tidigare dom eller strafföreläggande. Det moment av lagtrots som ligger i återfallet gör det till ett självständigt intresse att utreda brottet och föra det till domstol. Vid uppenbart lagtrots, t.ex. vid ett omedelbart återfall i olovlig körning, ska lagföring ske.

Utrymmet för att avstå från utredning och åtal är litet och avser fall där det nya brottet kan anses ringa och den förväntade påföljden är av begränsat slag jämfört den tidigare utdömda påföljden. Det är uteslutet att avstå om det nya brottet förväntas ge fängelse.

För att begränsning ska komma ifråga måste det nya brottet ha begåtts före det att den tidigare påföljden till fullo har verkställts, inkluderat tid för villkorlig frigivning. Normalt ska också åklagarens beslut tas inom samma tidsram. Ju tidigare ett beslut kan fattas i förhållande till verkställigheten av den gamla påföljden, desto större får utrymmet att begränsa anses vara. Detsamma får sägas gälla vad avser tidpunkten för det nya brottet.

Ett praktiskt vanligt fall av nytt brott gäller brott på anstalt, såsom våld mot personal eller medintagna eller innehav eller bruk av narkotika. Sådana gärningar sker ofta på bekostnad av medintagna och personal som är särskilt utsatta och utrymmet att besluta om förundersökningsbegränsning vid sådana brott är mycket litet, även om annan påföljd än fängelse skulle kunna komma i fråga.

Det finns skäl att påpeka att flera nya brott är att behandla som samtidiga brott i förhållande till varandra, se avsnitt 4.1.1. Vissa nya brott kan därmed av processekonomiska skäl bli föremål för beslut om begränsning medan andra blir föremål för lagföring.

4.2 *Brottet kan antas ge böter eller villkorlig dom – punkten 1 och 2*

Inledning: Misstankar om brott får förundersökningsbegränsas med stöd av reglerna om åtalsunderlåtelse om brottet kan antas föranleda böter eller villkorlig dom.

Riktlinjer: Utrymmet för att avstå från utredning och åtal är i bötesfallen förhållandevis stort. Det generella utrymmet framgår av nedanstående tabell. En snävare tillämpning gäller för villkorlig dom-fallen. Avgörande är omständigheterna kring gärningspersonen och gärningen i det enskilda fallet. Prövningen görs efter ett fast mönster.

Tillämpningen får inte innebära att vissa brottstyper eller förfaranden avkriminaliseras.

Under förutsättning att några väsentliga intressen inte lägger hinder i vägen får åklagaren avstå från utredning av ett visst brott om det kan antas att en slutförd utredning skulle föranleda ett beslut om åtalsunderlåtelse endera på den grunden att brottet kan antas föranleda böter eller på den grunden att brottet kan antas föranleda villkorlig dom och det föreligger särskilda skäl (23 kap. 4 a § 1 st. 2 p. och 2 st. jämfört med 20 kap. 7 § 1 st. 1–2 pp. RB)

Lagstiftningen ger en mycket stor möjlighet till förundersökningsbegränsning i bötesfallen. En snävare tillämpning gäller för villkorlig dom-fallen. De aktuella reglerna ska tillämpas aktivt men utan att i praktiken avkriminalisera gärningar eller behandla lika fall olika. De intressena tillgodoses genom att ge omständigheterna i det enskilda fallet tillräcklig vikt och genom en fast struktur för prövningen.

4.2.1 *Bötesfallet*

Om brottet 1) kan antas endast föranleda böter ska prövningen utgå från 2) det generella utrymmet för åtalsunderlåtelse för brottstypen. Därefter görs en bedömning av 3) om det finns särskilda omständigheter kring gärningen eller den misstänkta som talar för eller emot åtalsunderlåtelse. Sist sker en kontroll av 4) om något väsentligt intresse hindrar ett annars motiverat beslut.

I nedanstående tabell görs en uppräknig av olika typer av gärningar med en kommentar om det generella utrymmet för åtalsunderlåtelse (ÅU) och därmed för förundersökningsbegränsning (FuB). Katalogen är inte uttömmande utan avser endast de vanligaste fallen. Observera att vissa brottstyper kräver särskild åtalsprövning.

Tabell – Det generella utrymmet då det kan antas att påföljden stannar vid böter

Brottstyper	Kommentarer
3 kap. BrB – miss-handel	ÅU/FuB kan övervägas vid ringa misshandel där förmildrande omständigheter föreligger, exempelvis provokation.
4 kap. BrB – olaga hot, hemfridsbrott, olaga intrång, ofredande	ÅU/FuB kan övervägas vid mer bagatellartade fall av olaga hot, hemfridsbrott (s.k. kvarstannandefall), olaga intrång och ofredande. I de fall gärningen präglas av en kränkning av enskild bör ÅU/FuB inte ske.
8–10 kap. BrB – ringa stöld, egenmäktigt förfarande, ringa bedrägeri, häleriförseelse, olovligt förfogande och olovligt brukande	ÅU/FuB bör ske vid butikstillgrepp om värdet på det tillgripna inte överstiger 90 kr om inte särskilda omständigheter talar emot, t.ex. då brottet är planerat eller särskilt förslaget eller innebär återfall i förmögenhetsbrott inom två år från en tidigare lagförelse. Detsamma gäller vid ringa bedrägeri enligt 9:2 1 st. BrB. Vid lindriga fall av egenmäktigt förfarande, häleriförseelse, olovligt förfogande och olovligt brukande bör ÅU/FuB övervägas.
12 kap. BrB – ringa skadegörelse och åverkan	Vid ringa skadegörelse och åverkan som inte omfattas av särskild åtalsprövning finns utrymme för ÅU/FuB.
14–17 kap. BrB	Vid lindriga fall av missbruk av urkund kan ÅU/FuB övervägas. Vidare kan ÅU/FuB övervägas vid förargelseväckande beteende och ringa fall av våldsamt motstånd.
Vapenbrott, brott mot knivlagen och smuglingsbrott	Utrymmet för ÅU/FuB är mycket begränsat. En begränsning kan dock övervägas för förseelser som med hänsyn till samtliga omständigheter framstår som lindriga.
Bidragsbrott	Det finns ett betydande utrymme för ÅU/FuB vid ringa bidragsbrott som avser mindre belopp, såsom 300 kr, eller som gäller utbetalningar avseende enstaka dag eller del av dag.
Ordnings- och trafikförseelser	Det finns ett betydande utrymme för ÅU/FuB vid sådana förseelser som i det enskilda fallet framstår som ursäktliga eller av ringa betydelse för trafiksäkerheten eller annat intresse som ska skyddas.
Övrig speciallagstiftning	Utrymmet för ÅU/FuB är begränsat men kan övervägas för brott som snarare framstår som resultat av okunnighet eller obetänksamhet än som uttryck för nonchalans. ÅU/FuB bör inte ske avseende narkotika- och dopningsbrott.

Särskilda omständigheter som talar för eller emot förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse

Till stöd för åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning:

- Brottet framstår som en engångsföreteelse.
- Brottet beror mer på okunskap och oförstånd än nonchalans eller likgiltighet.
- Brottet kan ses i samband med att gärningspersonen provocerats eller förletts.
- Gärningspersonen har försökt minska brottets skadeverkningar.
- Gärningspersonen är förhållandevis gammal – kring 75 år eller däröver – eller lider av psykisk ohälsa eller har andra särdrag som inte beaktas på annat sätt.
- Med hänsyn till brottstypen har ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks.
- Det föreligger andra förhållanden som upptas i 29 kap. 3 och 5 §§ BrB.

Som skäl mot åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning:

- Brottet innebär återfall i brott.
- Brottet framstår som planerat, systematiskt eller annars förslaget.
- Brottet riktas mot en skyddslös person, t.ex. ringa misshandel mot barn.

- Gärningspersonen har avsett eller medvetet riskerat större skadeeffekter än de skador som har realiserats.
- Det föreligger andra förhållanden som upptas i 29 kap. 2 § BrB.

I alla de fall där brottet är sådant att åtalsunderlåtelse och förundersökningsbegränsning enligt katalogen i föregående avsnitt ”bör övervägas” krävs det normalt mycket litet av omständigheter till stöd för att ett sådant beslut ska fattas. Om brottet innebär att ett sådant beslut ”kan övervägas” krävs det något mer, medan omständigheterna tydligt bör stödja ett sådant beslut när brottet endast lämnar ”ett begränsat utrymme” för beslutet. Efter en slutlig sammanvägd bedömning kvarstår endast för åklagaren att kontrollera att något väsentligt intresse inte hindrar ett annars motiverat beslut om åtalsunderlåtelse eller förundersökningsbegränsning (se avsnitt 4.2.3).

En annan situation när förundersökningsbegränsning ofta kan vara motiverad är när åklagaren känner till att en viss straffbestämmelse är på väg att ändras. Det gäller om förfarandet i en nära framtid inte längre kommer att vara straffbart och straffbestämmelsen inte är av den arten att den även efter upphävandet ska tillämpas på dessförinnan begångna gärningar.

4.2.2 Villkorlig dom-fallet

När ett brott utifrån straff- och artvärde kan förväntas föranleda villkorlig dom och åklagaren bedömer att en sådan påföljd är antaglig också med utgångspunkt i den misstänkta personliga förhållanden kan en åtalsunderlåtelse i villkorlig dom-fallet bli aktuell. Prövningen av *om det kan antas* att påföljden för brottet i det enskilda fallet skulle bli villkorlig dom innebär dels att prognosen avseende påföljden inte behöver vara helt säker, dels att det ställs ett relativt lågt utredningskrav på åklagarna. Det krävs dock att de personliga förhållanden som grundar bedömningen att påföljden skulle bli villkorlig dom klart och tydligt framgår av utredningen. Om en mer omfattande utredning krävs för att bedöma påföljdsfrågan – t.ex. särskild personutredning – ska åtal väckas. Att en domstol skulle ha förenat villkorliga domen med böter utgör däremot inget hinder.

Kravet på *särskilda skäl* begränsar bestämmelsens tillämpningsområde avsevärt till fall där en rättegång om saken framstår som onödig. Bedömningen av huruvida särskilda skäl föreligger måste göras utifrån samtliga omständigheter i det enskilda fallet. Den uppställning av skäl för och emot åtalsunderlåtelse som räknas upp efter tabellen i föregående avsnitt är avsedd att vara vägledande. I villkorlig-dom fallen kan en tid om ett par år gälla som riktmärke för när en ovanligt lång tid förflutit sedan brottet begicks.

Exempel på brott där en åtalsunderlåtelse kan komma ifråga enligt punkten 2, om omständigheterna i det enskilda fallet tillåter det, är förmögenhetsbrott såsom stöld, bedrägeri, häleri och förskingring. Det ska då normalt röra sig om måttliga förmögenhetsvärden. Även vid lindrigare fall av misshandel kan i speciella fall åtalsunderlåtelse komma ifråga, t.ex. mellan personer på ett demensboende eller liknande.

4.2.3 Väsentliga intressen i bötes- och villkorlig dom-fallen

Allmänna intressen som ska beaktas i detta sammanhang är främst situationer där ansvarstalan är en förutsättning för ett beslut om förverkande eller att näringsförbud eller rådgivningsförbud ska kunna meddelas eller när brottet har betydelse för återkallelse av körkort, yrkeslegitimation eller liknande. I jämförelse med motsvarande prövning mot 20 kap. 7 § 1 st. 3 p. RB bör det ligga närmare till hands i nu aktuella fall att låta dessa intressen hindra ett beslut om åtalsunderlåtelse, och därmed förundersökningsbegränsning.

Utrymmet för att avstå från utredning och åtal är också litet då brottet har anmälts av en myndighet som har till uppgift att utöva tillsyn över efterlevnaden av ett givet regelverk. I princip bör bara bagatellartade förseelser komma ifråga. En mer nyanserad bedömning kan dock göras i de fall där åtalsanmälan har gjorts långt efter brott och upptäckt. Ett annat skäl för en något mer nyanserad bedömning kan vara att det anmälda missförhållandet skyndsamt har rättats till eller att anmälande myndighet själv förfogar över sanktioner för att enkelt åstadkomma sådan rättelse och att ett sådant förfarande i det enskilda fallet framstår som en både tillräcklig och ändamålsenlig reaktion på överträdelsen. Åklagaren bör i båda fallen i dialog med myndigheten tillse att alla vägande skäl för lagföring har beaktats.

Det är i första hand i villkorlig dom-fallen som det kan föreligga ett sådant väsentligt enskilt intresse som är av betydelse här. Se om detta i avsnitt 4.1.2.

4.3 Den misstänkta får vård – punkten 4

Inledning: Om någon som misstänks för brott bereds psykiatrisk vård eller insatser enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) har åklagaren ett stort utrymme att avstå från utredning och lagföring om åtgärden är lämpligast för den misstänkta och också kan anses tillräcklig med hänsyn till brottets allvar.

Riktlinje: Det krävs en uppgift om att vården kommer/ska komma/har kommit till stånd från vårdgivaren eller annan källa som bedöms vara tillförlitlig. Om uppgiften är muntlig ska den tydligt dokumenteras genom en tjänsteanteckning.

Åklagarprövningen handlar här främst om att bedöma om vården/insatserna både är lämpligast för den misstänkta och tillräckliga med hänsyn till brottets allvar. Ett beslut om förundersökningsbegränsning – och åtalsunderlåtelse – kräver således inte mer än att nu aktuella åtgärder kommer till stånd och att några väsentliga intressen inte hindrar ett sådant beslut (23 kap. 4 a § 1 st. 2 p. och 2 st. jämfört med 20 kap. 7 § 1 st. 4 p. RB).

Åklagaren kan även besluta om åtalsunderlåtelse när t.ex. öppen psykiatrisk vård har börjat förberedas eller, med restriktivitet, om vården upphört vid åtalsprövningen under förutsättning att brottet begicks under vårdtiden. Det krävs en uppgift om att vården kommer/ska komma/har kommit till stånd från vårdgivaren eller annan källa som bedöms vara tillförlitlig. Om uppgiften är muntlig ska den tydligt dokumenteras genom en tjänsteanteckning. Innehållet i den pågående eller planerade

vården måste ställas mot brottets allvar. Betydande vårdinsatser skapar förutsättningar för att avstå från straffintresset också där brottets art och straffvärde annars hade hindrat ett sådant beslut.

Det uppställs inget krav på samband mellan brottet och det tillstånd som motiverat vården. Inte heller föreligger det något självständigt krav på att den misstänkta lider av en psykisk störning vid tiden för åklagarens prövning. Mot bakgrund av de möjligheter som finns att avgöra ett mål i domstol i den tilltalades utvaro bör dock den omständigheten att den misstänkta på grund av psykisk sjukdom eller dylikt inte kan inställa sig personligen inte tillmätas någon betydelse vid åtalsprövningen.

Är brottet av sådan beskaffenhet och den misstänkta personliga förhållanden sådana att skyddstillsyn framstår som den lämpligaste påföljden bör åtalsunderlåtelse normalt inte meddelas. I många fall kan dock den misstänkta tillstånd vara sådant att en sedvanlig straffrättslig reaktion kan antas vara betydelselös för att påverka hans framtida beteende. En begäran från den misstänkta om att åtal ska väckas bör inte tillmätas någon självständig betydelse.

4.3.1 *Väsentliga intressen i vårdfallen*

I vårdfallen är det i första hand angelägna enskilda intressen som är ägnade att inskränka utrymmet för att avstå från utredning och åtal. I vårdfallen är det inte heller sällan som det är av självständigt värde att slutföra en utredning så att en sakerförklaring kan komma till stånd genom beslut om åtalsunderlåtelse.

Skyddsaspekter måste alltid vägas in vid prövningen. Detta gäller i synnerhet vid brott mot annans personliga säkerhet. Om åklagaren bedömer att det inte finns garantier för att skyddsaspekterna blir tillräckligt väl tillgodosedda genom att den vård som planeras, exempelvis vård enligt lagen om psykiatrisk tvångsvård, bör åtalsunderlåtelse inte meddelas. Detta gäller även de fall då den misstänkta får rättspsykiatrisk vård som inte är förenad med särskild utskrivningsprövning.

De här frågorna aktualiseras inte minst då patienter inom psykiatri eller omsorgsvården har begått brott mot vårdpersonal eller annars inom ramen för vården. I många fall kan en lagföring förväntas helt sakna betydelse för innehållet och varaktigheten i vården och därmed också för möjligheten att tillrättaföra den misstänkta. En konsekvent sådan tillämpning riskerar samtidigt att förmedla intrycket av att brott på vårdinrättningar avkriminaliseras och att personal, medpatienter och egendom inte åtnjuter det skydd som rättssystemet i övrigt tillhandahåller. Åklagare bör därför noga pröva skälen i det enskilda fallet för utredning och lagföring. Detta kan t.ex. ske genom dialog med vårdgivaren. Inte minst måste åklagaren uppmärksamma de skillnader för andra personers säkerhet som straffprocessuella frihetsberövanden och vård som påföljd kan innebära i jämförelse med den planerade vården.

5 Åtalsunderlåtelse

Inledning: Beslut om åtalsunderlåtelse förutsätter att förundersökningen är slutförd och slutdelgiven. Det krävs också att gärningen är erkänd eller att skuldfrågan på annan grund är klar. En åtalsunderlåtelse antecknas i belastningsregistret.

Riktlinjer: Riktlinjerna för förundersökningsbegränsning gäller i allt väsentligt också beslut om åtalsunderlåtelse.

Om det är aktuellt att tillämpa flera av grunderna i 20 kap. 7 § 1 st. RB behöver åklagaren bara stödja ett beslut om åtalsunderlåtelse på den grund som framstår som mest naturlig för det enskilda fallet.

Om nya omständigheter motiverar det kan ett beslut om åtalsunderlåtelse meddelas också efter det att åtal har väckts för brottet. Ett sådant beslut måste kombineras med att åtalet läggs ned.

Ett beslut om åtalsunderlåtelse kan återkallas. Den möjligheten ska utnyttjas restriktivt och i första hand beträffande villkorlig dom-fallen.

Inledning

Bestämmelsen om åtalsunderlåtelse i 20 kap. 7 § RB utgör ett undantag från huvudregeln om absolut åtalsplikt, dvs. att en åklagare är skyldig att väcka åtal då bevisningen är sådan att denne på objektiva grunder kan förvänta sig en fällande dom. Man kan säga att åklagarna genom bestämmelsen om åtalsunderlåtelse har anförtrosts en viss lämplighetsprövning av åtalsfrågan. Vid bedömningen av om åtalsunderlåtelse ska meddelas ska de specifika omständigheterna i det enskilda fallet prövas. Detta gäller såväl omständigheter som hänför sig till gärningen som till gärningspersonen.

Reglerna om åtalsunderlåtelse ger stora möjligheter att bespara åklagare och domstol en domstolshandläggning som framstår som i huvudsak onödig. Det är därför angeläget att åtal underlåts när det finns förutsättningar för det.

Färdig utredning och klarlagt ansvar

Ett beslut att meddela åtalsunderlåtelse innebär en sakerförklaring, dvs. ett konstaterande av beslutande åklagare att den misstänkta har gjort sig skyldig till det aktuella brottet. Åtalsunderlåtelse kräver därför formellt samma underlag som ett positivt åtalsbeslut. Förundersökningen måste således vara avslutad genom s.k. slutdelgivning (eller utredningen i stället genomförd med stöd av 23 kap. 22 § RB).

Åtalsunderlåtelse förutsätter att skuldfrågan är klarlagd. För att så ska anses vara fallet krävs i regel att gärningen är erkänd. Även utan ett formellt erkännande kan det undantagsvis finnas utrymme för åtalsunderlåtelse, exempelvis om den misstänkta har lämnat en berättelse som utan tvekan innebär att denne gjort sig skyldig till visst brott eller om den misstänkta saknar personliga förutsättningar att ta ställning i ansvarsfrågan men övertygande bevisning ändå föreligger. Det måste alltid stå helt klart för åklagaren att den misstänkta har begått brottet och hur det rättsligt är att bedöma.

Riktlinjerna om förundersökningsbegränsning gäller även här

Till mycket stor del får bestämmelsen om förundersökningsbegränsning sitt praktiska innehåll genom bestämmelsen om åtalsunderlåtelse. Detta inbördes förhållande innebär i princip att allt det som uttalats i dessa riktlinjer rörande begränsning av förundersökning, även gäller för åtalsunderlåtelse.

Konkurrens mellan grunder för åtalsunderlåtelse

Det bör stå åklagarna fritt att tillämpa den grund för åtalsunderlåtelse (eller förundersökningsbegränsning) som i det enskilda fallet framstår som mest naturlig. De speciella grunder som behandlas i avsnitt 6 ska dock tillämpas endast då ordinarie möjligheter saknas. De särskilda reglerna om straffvarning för unga lagöverträdare ska enligt lag tillämpas före rättegångsbalkens regler.

Krav på underrättelse i villkorlig dom-fallen

Åklagare ska normalt underrätta den misstänkta muntligen om en åtalsunderlåtelse i villkorlig dom-fallen, se 4 § förordningen (1964:740) med föreskrifter för åklagare i vissa brottmål. Underrättelsen får lämnas av en annan åklagare än den som har meddelat beslutet. Möter särskilda svårigheter att lämna en muntlig underrättelse får underrättelse ske skriftligen. Åklagaren bör utveckla skälen till och innebörden av beslutet.

Åtalsunderlåtelse efter det att åtal har väckts (20 kap. 7 a § RB)

Trots väckt åtal får åklagaren besluta om åtalsunderlåtelse om det efter åtalsbeslutet kommer fram sådant som motiverar det. Det förutsätter dock att den misstänkta inte motsätter sig det eller att dom redan har fallit. Av nyhetskravet följer att beslutet inte får grundas på en omprövning av förhållanden som var kända för åklagaren redan när åtalet väcktes. Kravet på samtycke innebär att den misstänkta måste beredas tillfälle att yttra sig före beslutet. Om åklagaren beslutar att underlåta åtal ska det väckta åtalet självfallet läggas ned.

Möjligheten att besluta om åtalsunderlåtelse sedan åtal har väckts bör utnyttjas endast i undantagssituationer. Om huvudförhandling har påbörjats krävs det mycket starka skäl för åtalsunderlåtelse.

Tänkbara fall är då den misstänkta efter åtalet erkänner en gärning som tidigare förnekats, eller då den åtalade gör sig skyldig till allvarigare brott innan det första åtalet hunnit prövas av domstolen.

Återkallelse av åtalsunderlåtelse (20 kap. 7 b § RB)

Möjligheten att återkalla åtalsunderlåtelse ska tillämpas restriktivt och förutsätter att det tillkommit nya omständigheter. Samråd bör ske med den åklagare som fattat det aktuella åtalsunderlåtelsebeslutet.

Tänkbara situationer för ett beslut om återkallelse är då den misstänkta återfaller i nya brott av det slag som åtalsunderlåtelsen avsåg eller då den misstänkta blir frikänd för brott som legat till grund för åtalsunderlåtelse med stöd av punkten 3. Även för sådana fall ska dock normalt åtalsunderlåtelsen stå fast.

Förhållandet är något annorlunda efter åtalsunderlåtelse i villkorlig dom-fallen. En sådan åtalsunderlåtelse bör i princip medföra samma krav på skötsamhet som en villkorlig dom. Om den misstänkta återfaller i brott av inte bagatellartad karaktär eller visar sådan allvarlig brist på skötsamhet som skulle ha kunnat föranleda undanröjande av en villkorlig dom enligt 27 kap. 6 § BrB, bör åklagaren överväga att återkalla beslutet om åtalsunderlåtelse. Vid bedömningen är det lämpligt att söka ledning av vad som enligt domstolspraxis krävs för att föranleda att en utdömd villkorlig dom undanröjs. Omständigheter som inträffar senare än två år efter beslutet bör normalt inte beaktas (jfr prop. 1984/85:3 s. 42 f.).

6 Speciella fall av förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse

Inledning: Bestämmelsen i 23 kap. 4 a § 1 st. 1 p RB (disproportionsfallet) ska tillämpas restriktivt och tar sikte på fall där det skulle krävas oproportionerliga kostnader att utreda saken. Även bestämmelsen i 20 kap. 7 § 2 st. RB (extraordinära fall) ska tillämpas restriktivt och i första hand vid påtagliga undantagssituationer.

Riktlinjer: Utrymmet för åtalsunderlåtelse i extraordinära fall är betydligt snävare än domstolens möjlighet att ge påföljdseftergift enligt 29 kap. 6 § BrB. En förutsättning för att åklagaren ska kunna besluta om åtalsunderlåtelse eller förundersökningsbegränsning vid extraordinära fall är att utredningsmaterialet ger ett starkt stöd för uppfattningen att den misstänkta i fortsättningen avhåller sig från brott. En påtaglig undantagssituation kan föreligga då offer för människohandel ansett sig tvungna att begå mindre allvarliga brott.

Disproportionsfall

En förundersökning får begränsas om utredningen skulle kräva kostnader som inte står i rimligt förhållande till sakens betydelse. En förutsättning är att det kan antas att brottets straffvärde inte överstiger fängelse i tre månader (23 kap. 4 a § 1 st. 1 p. RB).

Bestämmelsen ska tillämpas restriktivt och tar sikte på fall där det skulle kräva oproportionerliga kostnader att utreda saken. Därmed avses inte sådana brott som till sin natur är krävande, såsom överträdelser som rör upphovsrätt, näringsrätt eller arbetsmiljö. Istället avses i första hand brottslighet som normalt sett är relativt okomplicerad men i det enskilda fallet kräver omfattande utredning av närmast civilrättslig karaktär.

Exempel som nämns i bestämmelsens förarbeten är stöld, bedrägeri eller förskingring där anmälan har sitt ursprung i en civilrättslig tvist avseende exempelvis en affärsrörelse, ett arv eller en skilsmässa, eller brottsanmälningar som rör egendom där före detta makar hävdar konkurrerande äganderätt. I förarbetena förs också fram som exempel brottsutredningar som har samband med invecklade fastighetsförhållanden.

Extraordinära fall

Med stöd av 20 kap. 7 § 2 st. RB får förundersökningsbegränsning och åtalsunderlåtelse ske om det av särskilda skäl är uppenbart att det inte krävs någon påföljd för att avhålla den misstänkta från vidare brottslighet och att det med hänsyn till omständigheterna inte heller krävs av andra skäl att åtal väcks. Bestämmelsens tillämpningsområde är synnerligen restriktivt.

Utrymmet för åtalsunderlåtelse i extraordinära fall är betydligt snävare än domstolens möjlighet att ge påföljdseftergift enligt 29 kap. 6 § BrB. För åklagaren krävs att utredningsmaterialet ger ett starkt stöd för uppfattningen att den misstänkta i fortsättningen avhåller sig från brott. Bestämmelsen är bara avsedd att tillämpas då en lagföring skulle innebära sådana nackdelar som inte kan undanröjas genom ett beslut om påföljdseftergift efter en rättegång. Processekonomiska skäl saknar betydelse. I första hand handlar det om fall där en domstolsprövning skulle föranleda gärningspersonen svårt lidande eller för allmänheten framstå som meningslös eller anstötlig. Som exempel kan nämnas fall då den misstänkta lidit av svår sjukdom eller skadats svårt vid brottet eller att denna genom vårdslöshet orsakat en anhörigs död.

I de fall den misstänkta har varit utsatt för människohandel kan åklagaren besluta om förundersökningsbegränsning eller åtalsunderlåtelse om det misstänka brottet är relaterat till människohandeln och det brott som den misstänkta ansett sig tvungen att begå, med beaktande av samtliga omständigheter, är att betrakta som mindre allvarligt, jfr. artikel 26 i Europarådets konvention om bekämpande av människohandel (CETS 197).

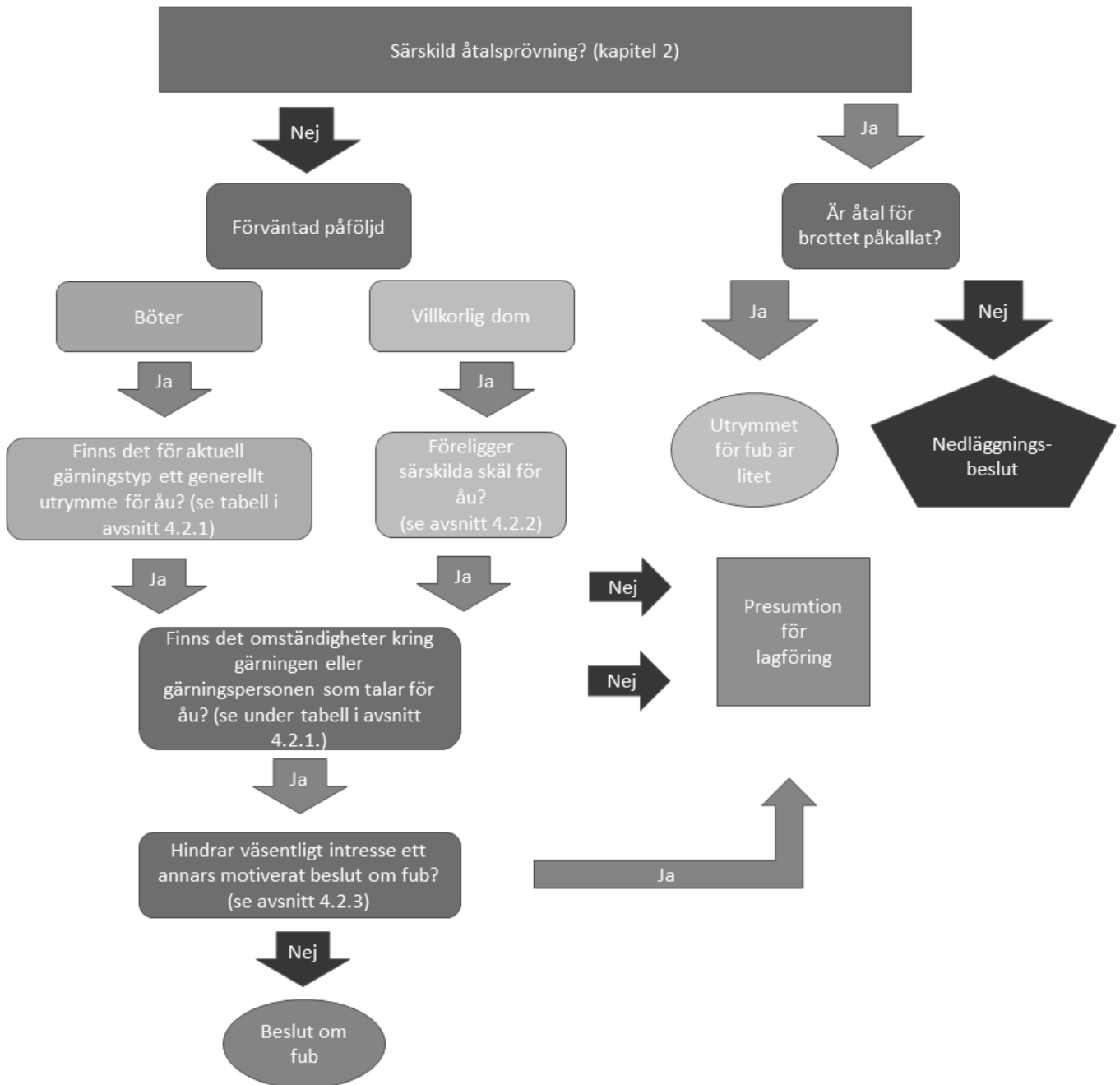
Behöriga åklagare

I disproportionsfall och extraordinära fall är bara allmänna åklagare behöriga, se 10 § 1–2 pp. åklagarförordningen (2004:1265). Assistentåklagare, extra åklagare och åklagaraspiranter är alltså inte behöriga att fatta sådana beslut.

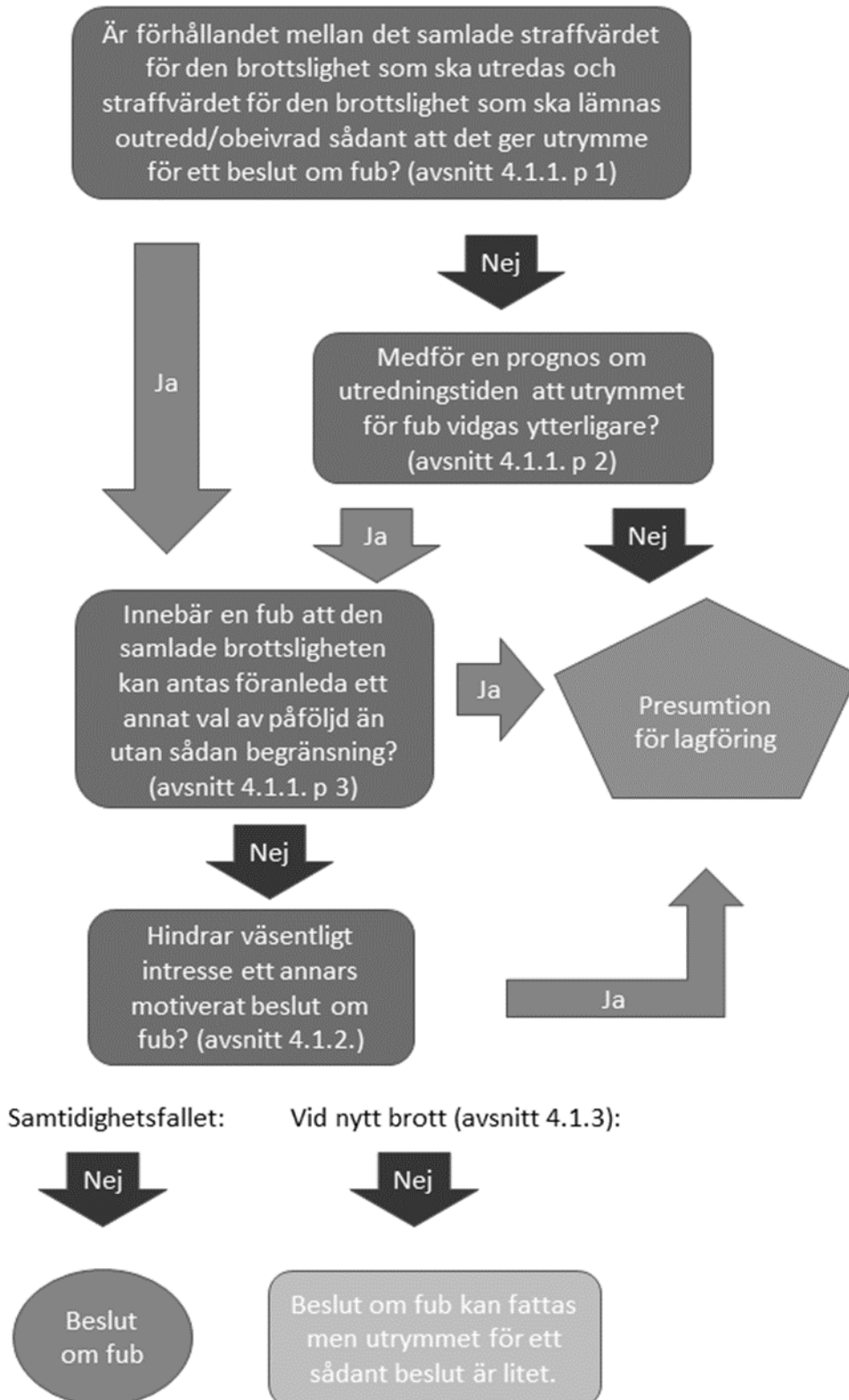
Riktlinjerna beslutades den 10 september 2021 och ersätter Riksåklagarens riktlinjer 2008:2.

Riktlinjerna ändrades den 30 oktober 2025 (ÅM2025-2220).

Bötes- och villkorlig dom-fallet (ett brott till bedömning), RB 20:7 , 1 st, 1 resp. 2 p

Prövning då den misstänkte begått flera brott, RB 20:7, 1 st 3 p (avsnitt 4.1)

Förutsättningar för fub i vård-, extraordinära- och disproportionsfall

